

Εισαγωγή

Το Κέντρο Ψυχικής Υγιεινής και Ερευνών ιδρύθηκε το 1956 ως Τομέας Ψυχικής Υγιεινής του Βασιλικού Εθνικού Ιδρύματος και το 1964 έγινε νομικό πρόσωπο ιδιωτικού δικαίου, που από το 1970 τέθηκε υπό κρατική επίβλεψη.¹ Το επιστημονικό προσωπικό, που αποτελούνταν κυρίως από ψυχιάτρους, ψυχολόγους και κοινωνικούς λειτουργούς, όριζε ως πεδίο δράσης του την «ψυχική υγιεινή» και παρείχε υπηρεσίες ψυχικής υγείας και κοινωνικής πρόνοιας σε παιδιά, εφήβους και ενήλικες. Εκτός από την εργασία με περιπτώσεις, δηλαδή με τα άτομα που έφταναν στις υπηρεσίες του Κέντρου στην Αθήνα, τον Πειραιά, τη Θεσσαλονίκη και την Πάτρα (πίνακας 1), το Κέντρο ανέπτυξε ερευνητική, εκπαιδευτική και «κοινοτική» δράση: διενεργούσε έρευνες για ζητήματα ψυχικής υγείας, πραγματοποιούσε εκπαιδευτικά προγράμματα για επαγγελματίες, το κοινό και ειδικές ομάδες, όπως γονείς, δασκάλους και κληρικούς, και διοργάνωνε δραστηριότητες, όπως συμβουλευτική νηπιαγωγών σε νηπιαγωγεία, εξέταση μαθητών σε σχολεία και προβολή ταινιών σχετικών με την ψυχική υγεία σε κοινοτικά πολιτιστικά κέντρα. Οι κοινοτικές και εκπαιδευτικές δραστηριότητες, που συχνά γίνονταν σε συνεργασία με ποικίλους φορείς, για παράδειγμα σχολεία, αναμορφωτικά ιδρύματα και δήμους, αποσκοπούσαν στην ενημέρωση του κοινού, τη διάδοση των αρχών της ψυχικής υγιεινής και τη διεύρυνση της επίδρασης του Κέντρου.

1. Για λόγους συντομίας χρησιμοποιώ την επωνυμία Κέντρο Ψυχικής Υγιεινής και Ερευνών (ΚΨΥΕ ή Κέντρο) για όλη την περίοδο υπό εξέταση, δηλαδή και για τα χρόνια 1956-1964, όταν ονομαζόταν Τομέας Ψυχικής Υγιεινής, αλλά και για τα χρόνια 1970-1974 όταν ονομαζόταν Κέντρο Ψυχικής Υγιεινής.

Η παρούσα μελέτη δεν επικεντρώνεται σε αυτήν την πολυσχιδή κοινοτική και ερευνητική δράση, αλλά στην εργασία με περιπτώσεις –παιδιά, εφήβους και ενήλικες– και καλύπτει την περίοδο από την ίδρυση του Κέντρου το 1956 ως το τέλος της δεκαετίας του 1970. Το χρονικό αυτό όριο τέθηκε επειδή στη Μεταπολίτευση γίνονταν αισθητές σημαντικές αλλαγές τόσο στην ψυχιατρική περίθαλψη στην Ελλάδα, αφού ξεκινούσαν οι συζητήσεις για την ψυχιατρική μεταρρύθμιση, όσο και στο εσωτερικό του Κέντρου: όπως θα δούμε στο πρώτο κεφάλαιο, η κρατική χρηματοδότηση, το προσωπικό και οι υπηρεσίες του επεκτάθηκαν, οι πολιτικές παρεμβάσεις στη διοίκησή του, που είχαν ξεκινήσει από την εποχή της δικτατορίας, εντάθηκαν, και η πολιτική και ο συνδικαλισμός άρχισαν να παίζουν σημαντικό ρόλο στη λειτουργία του.

Κατά την περίοδο 1956-1978 η εργασία με περιπτώσεις γινόταν στα Ιατροπαιδαγωγικά Κέντρα, τους Σταθμούς Κοινωνικών Βοηθειών, τα Ψυχιατρικά Συμβουλευτικά Τμήματα και τις Μονάδες Ημερήσιας Περίθαλψης. Στα Ιατροπαιδαγωγικά Κέντρα, για τα οποία θα μιλήσουμε διεξοδικά στα κεφάλαια 2 και 3, εξετάζονταν και θεραπεύονταν παιδιά και έφηβοι. Οι Σταθμοί Κοινωνικών Βοηθειών, που θα μας απασχολήσουν στο κεφάλαιο 4, εξυπηρετούσαν άτομα όλων των ηλικιών, τα οποία είχαν κατά κύριο λόγο προνοιακές ανάγκες, για παράδειγμα σίτισης, ένδυσης, νοσοκομειακής περίθαλψης και μετακίνησης. Τα Συμβουλευτικά Ψυχιατρικά Τμήματα και οι Μονάδες Ημερήσιας Περίθαλψης, στις οποίες θα επικεντρωθούμε στο τελευταίο κεφάλαιο, ήταν ανοικτά ψυχιατρικά τμήματα, που παρείχαν εξέταση και περιπατητική θεραπεία, δηλαδή θεραπεία χωρίς νοσηλεία, σε άτομα, κυρίως από 16 ετών και άνω, με προβλήματα ψυχικής υγείας.

Βασική πηγή της μελέτης αποτελεί το αρχειακό υλικό του Κέντρου της Θεσσαλονίκης, όπου τα δελτία και οι φάκελοι των ασθενών, οι στατιστικές, το υλικό των εκπαιδευτικών προγραμμάτων και τα πρακτικά των συνεδρίων προσωπικού σώζονται σε σχεδόν πλήρεις σειρές.² Αρχειακό και δημοσιευμένο υλικό για τις υπηρεσίες της Αθήνας και του Πειραιά που αξιοποιήθηκε για τη μελέτη αυτή ανιχνεύτηκε στα προσωπικά αρχεία στελεχών και εργαζόμενων του Κέντρου, παλαιών (της Άννας Ποταμιάνου, της Ασπασίας Ταυλαρίδου-Καλούτση, του Αντώνη Διαμαντόπουλου και των Λουκίας Πιστικίδου και Ζαχαρία Δρόσου) και ενεργών την περίοδο που διεξήγαγα την έρευνα (του Μανόλη Κοζαδίνου και

2. Ο όγκος του υλικού αυτού κατέστησε υποχρεωτική τη λήψη δείγματος από τους φακέλους ασθενών κάθε υπηρεσίας. Περισσότερα για τα δείγματα αυτά αναφέρονται στα κεφάλαια 2 και 3.

**Πίνακας 1. Οι υπηρεσίες του Κέντρου Ψυχικής Υγιεινής και Ερευνών,
1956-1978 (με έτος ίδρυσης)**

Υπηρεσία	Αθήνα	Πειραιάς	Θεσσαλονίκη	Πάτρα
Ιατροπαιδαγωγικά Κέντρα	1956	1972	1972	-
Σταθμοί Κοινωνικών Βοηθειών (καταργήθηκαν το 1968-69)	1954	1957	1956	1959
Υπηρεσία Επαγγελματικού Προσανατολισμού (καταργήθηκε το 1968)	1958	-	-	-
Υπηρεσία Ερευνών (δεν λειτούργησε ανάμεσα στο 1969 και το 1974)	1956	-	-	-
Υπηρεσία Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων	1956	-	-	-
Κέντρο Θεραπευτικής Παιδαγωγικής «Το Στουπάθειο»	1962	-	-	-
Συμβουλευτικά Ψυχιατρικά Τμήματα	1961	1968	1965	-
Μονάδες Ημερίσσιας Περίθαλψης	1972;	1975;	1971	-
Θεραπευτική Μονάδα για Αυτιστικά Παιδιά και Εφήβους	1973	-	-	-
Ψυχοθεραπευτική Μονάδα (καταργήθηκε το 1979)	1976	-	-	-

της Ειρήνης Βλαχάκη). Επίσης, σημαντική πηγή αποτέλεσαν τα πρακτικά του διοικητικού συμβουλίου καθώς και οι εκδόσεις του Κέντρου, που φυλάσσονται στο παράρτημα της Αθήνας. Τέλος, στον εντοπισμό υλικού και στην κατανόηση της ιστορίας του Κέντρου συνέβαλαν οι συνεντεύξεις με παλιά μέλη του προσωπικού καθώς και με ανθρώπους που γνώρισαν από κοντά τη δράση του.³

3. Συγκεκριμένα με τις/τους Άννα Ποταμιάνου, Ασπασία Ταυλαρίδου-Καλούτση, Άννα Τριανταφύλλου, Ειρήνη Τσαλαφούτα, Παναγιώτη Σακελλαρόπουλο, Αντώνη Διαμαντόπουλο, Μυρτώ Νίλσεν, Θάλεια Λεντάκη, Αναστασία Καλαντζή-Αζίζι, Λία Λαζαρίδου, Αναστασία Παπαδήμα, Στέλλα Αλεξανδρή, Κατερίνα Μιχαλοπούλου, Παυλίνα Ματαθία, Μαρία Μανωλοπούλου-Βαρελτζίδου και Ιωάννα Χατζηγιάννη. Οι πέντε τελευταίες αφηγήτριες δεν θέλησαν οι συνεντεύξεις τους να ηχογραφηθούν. Η Αναστασία Καλαντζή-Αζίζι και η Μαρία Μανωλοπούλου-Βαρελτζίδου δεν εργάστηκαν στο Κέντρο αλλά το γνώρισαν από κοντά, η πρώτη ως κόρη του Κωνσταντίνου Καλαντζή, ειδικού παιδαγωγού που εργάστηκε στο Κέντρο